

VU Research Portal

Wetenschap van netwerken, bomen en tafelen

Kleinnijenhuis, Jan

2022

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Kleinnijenhuis, J. (2022). *Wetenschap van netwerken, bomen en tafelen: naamwoorden en werkwoorden, informatie en communicatie*. Vrije Universiteit Amsterdam.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

prof.dr. J. Kleinnijenhuis

WETENSCHAP VAN NETWERKEN, BOMEN EN TAFELN

naamwoorden en werkwoorden, informatie en communicatie

prof.dr. J. Kleinnijenhuis

WETENSCHAP VAN NETWERKEN, BOMEN EN TAFELN

naamwoorden en werkwoorden, informatie en communicatie

Rede uitgesproken bij zijn afscheid als hoogleraar Algemene
Communicatiewetenschap, aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen
van de Vrije Universiteit Amsterdam op 20 april 2022.

Geachte Rector Magnus,
collega's, familie, vrienden,

Wat we kunnen leren van hoe we netwerken, bomen en tafels bij het maken van wetenschappelijke modellen van netwerken, bomen en tafels, waarmee we omgekeerd het wereldwijde web, politieke netwerken, en politieke onderhandelingstafels kunnen maken en breken, daarover wil ik u graag toespreken, bijna drie kwartier lang. Het netwerken, bomen en tafels is enorm veranderd in mijn tijd aan de Vrije Universiteit, vanaf 1998 als hoogleraar Communicatiewetenschap, vanaf 1972 als student politicologie, en vanaf 1976 als student-assistent Voorlichtingskunde bij Evert Diemer, in de omgeving van mijn latere promotor Jan van Cuilenburg en co-promotor Wim Noomen.

Prof.dr.E.Diemer
(1911-1997)

Prof.dr.J.J.van Cuilenburg
(1946-2016)

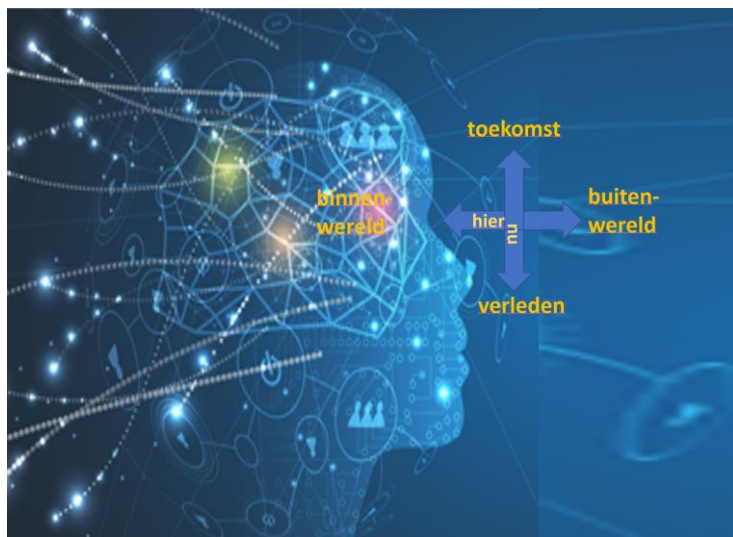
Prof.dr.G.W.Noomen (1942,
voorzitter CvB VU 1996-2005)

In 1937 verdedigde Diemer zijn proefschrift *Vrijheid van Drukkers* aan deze universiteit, met daarin een absolute verwerping van de censuur, van de vrijheidsontneming aan de pers, in nazi-Duitsland, onderbouwd met niets verhullende citaten van nazi-misdadigers.¹

Wij hebben intussen het wereldwijde internetnetwerk en virtuele Zoom-tafels. Wij bomen via sociale media. Wij bomen aan politiek correcte tafels of, na Facebook en Twitter, ook Telegram gecensureerd moet worden omdat bijvoorbeeld FvD-politici daar vrij baan krijgen, of toch niet, omdat de Oekraïense president Zelenski op Telegram aangewezen is.

¹ Diemer, E., *Vrijheid van drukpers : eenige opmerkingen over haar staatsrechtelijke regeling, voornamelijk in Nederland*, (Libertas Drukkerijen, 1937). Op dezelfde dag als hij promoveerde zijn echtgenote, naar wie de Fenna Diemer-Lindeboomleerstoelen voor vrouwelijke hoogleraren aan de Vrije Universiteit zijn vernoemd, op het in "den onbegrensden dictatoriaal Sovjetstaat" gehanteerde strafstelsel. Diemer-Lindeboom, F.T., *De ontwikkeling van het strafstelsel in Sovjet-Rusland 1917-1937*, (Libertas Drukkerijen, 1937).

Eugen Rosenstock-Huessy (1888-1973) beschrijft dat wij als talige, communicatieve, politieke wezens² ons aan het hier-en-nu onttrekken.

Door te spreken en te horen, te schrijven en te lezen vormen we onze toekomst door deze te verknopen met een onoverzichtelijke buitenwereld, een ongekend verleden, en een binnenwereld met een wirwar aan gedachtes en gevoelens. René van Woudenberg betoogt dat wij via onze talige proposities leren beseffen hoe de dingen gaan, en er onze binnenwereld mee verrijken.³ We leren ook te beseffen vanwaar ze komen en waartoe ze gaan.

Dan doen we met zelfstandige naamwoorden die tevens werkwoorden zijn, met netwerken, bomen, en tafels om te netwerken, bomen en tafelen. Communicatiewetenschap is *automorf*, want onze netwerkmodellen vinden hun oorsprong in communicatienetwerken, die ontwikkeld zijn met netwerkmodellen, enzovoorts. De taal gaat vooraf aan de spreker, de politiek-economische verhoudingen gaan vooraf aan politiek en economie, zoals Karl Marx (1818-1883) wist, maar om ons hun reproductie voor ogen te stellen

² Rosenstock-Huessy, E., *Die Sprache des Menschengeschlechts* (Heidelberg: Lambert Schneider, 1964).

³ van Woudenberg, R., *The Epistemology of Reading and Interpretation*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2021), p. 3.

hebben we, zoals ik hoop te betogen, *automorfe*, zelfgelijkvormige, bomen en netwerken nodig, waarbinnen de punten zelf weer ontplooid kunnen worden als zelfstandige netwerken en bomen, maar dan wel met vervoege, geconjugeerde, relaties.

Krskras stip ik aan hoe we betere modellen van netwerken, bomen en tafels kunnen baseren op het netwerken, bomen en tafelen, en omgekeerd. Ik begin met het tafelen, en ga dan door met bomen en netwerken, alvorens aan tafel terug te komen.

Tafels

We kennen de tafel van de wet, en de tafels van vermenigvuldiging. We hadden voor de digitalisering ervan boekenbijlages met logaritmetafels, sinustafels, en statistische tafels zoals de *z*-tabel, *t*-tabel, *F*-tabellen, enzovoorts. We kennen de Engelstalige *table* als het verkleinwoord *tabel* van tafel.

De tafel met vier meetniveaus

Ik begin met een invloedrijke tafel, die net niet weergeeft wat van belang is voor communicatie in ons digitale tijdperk. Dat is de tabel met vier meetniveaus van Stevens uit 1946: nominaal, ordinaal, interval en ratio⁴, die tot op de dag van vandaag overgeschreven wordt in inleidingen methodologie.

Scale	Basic Empirical Operations	Mathematical Group Structure	Permissible Statistics (invariantive)
NOMINAL	Determination of equality	<i>Permutation group</i> $x' = f(x)$ $f(x)$ means any one-to-one substitution	Number of cases Mode Contingency correlation
ORDINAL	Determination of greater or less	<i>Isotonic group</i> $x' = f(x)$ $f(x)$ means any monotonic increasing function	Median Percentiles
INTERVAL	Determination of equality of intervals or differences	<i>General linear group</i> $x' = ax + b$	Mean Standard deviation Rank-order correlation Product-moment correlation
RATIO	Determination of equality of ratios	<i>Similarity group</i> $x' = ax$	Coefficient of variation

Aan het nominale meetniveau gaat echter het *binaire meetniveau* vooraf, met een 0 voor afwezig of onwaar, en een 1 voor aanwezig of waar. Het binaire

⁴ Stevens, S.S., 'On the Theory of Scales of Measurement', *Science*, 103 (1946).

meetniveau is het fundament van ons digitale tijdperk, want bij de propositielogica, modale logica, deontische logica, en Boolean algebra, vernoemd naar George Boole (1815-1864), gaat het steeds om rekenregels op 0 en 1.

Het ratio meetniveau van 0 tot oneindig is van toepassing op de *amplitude* van een vector, bijvoorbeeld op de hoeveelheid nieuwsberichten over een onderwerp. Het meetniveau van de de richtingscosinus(sen) van de *hoek(en)* van een vector van $-1...+1$ is polair. Het predikaat, het gezegde, in onze taal heeft zelf een *polair meetniveau* omdat het uitdrukt wat een al dan niet omschreven subject uitricht bij een al dan niet omschreven object: $+1$ of -1 , voor of tegen, goed of slecht, succes of falen, winst of verlies, maar 0 als geen van beide polen van toepassing is. We zien dat bij de Griekse voorvoegsels, a- en anti-. Apathie, of onverschilligheid, is de 0-waarde die heel iets anders voorstelt dan antipathie, de -1 -waarde bij 180 graden omdraaiing van sympathie. Bij een binaire ontkenning zoals on-Nederlands blijft onduidelijk of a-Nederlands of toch anti-Nederlands bedoeld is. Bij een polair meetniveau krijgen we vier waarheidswaarden: behalve $+1$ voor waar, aanwezig, en 0 voor onwaar, afwezig, tevens -1 voor het tegendeel, en het vraagteken ? voor de superpositie van -1 tot $+1$ als het waar of onwaar kan blijken. Ik zie uit naar het internet van de toekomstige eeuw waarin rekenen op wat we zeggen gebaseerd wordt op deze vier waarheidswaarden.

Tafels met een middelpunt/nulpunt

De tafel is het platte vlak van de Griekse meetkunde, waaraan in 1637 door René Descartes, naar Nederland gekomen voor de vrijheid van geweten en van drukpers, een assenstelsel met een nulpunt werd toegevoegd. Cogito ergo sum, vrijheid van denken! Om nutscurven, voor- en nadelen, pain and pleasure uit te drukken is een assenstelsel vereist. Rechts van het nulpunt krijgen we een afnemend marginaal nut, zo weten we van de middelbare school, links ervan een toenemend marginaal nut, zo weten we dankzij onderzoek van Kahneman & Tversky naar hoe verlies ervaren wordt. De communicatieve relativiteitstheorie, o.a. van Druckman⁵, is dat de politieke keuze van het

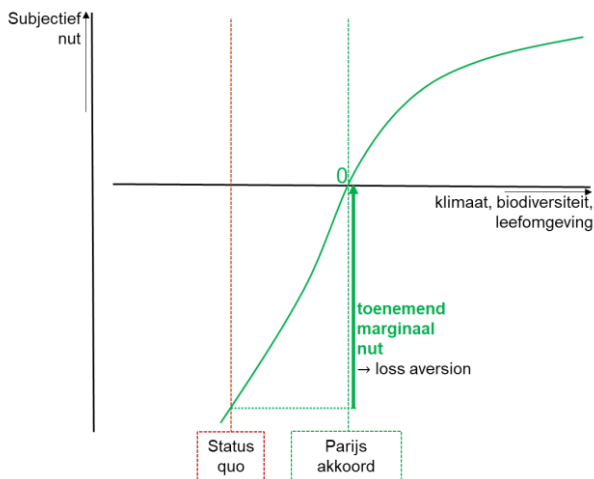
⁵ Kahneman, D. and Tversky, A., *Choices, values, and frames*, (Cambridge: Cambridge UP, 2000).
Chong, D. and Druckman, J.N., 'Framing Theory', *Annual Review of Political Science*, 10 (2007).

nulpunt bepaalt wat de aantrekkelijkheid, het nut, de pain and pleasure van mogelijke oplossingen lijkt te zijn.

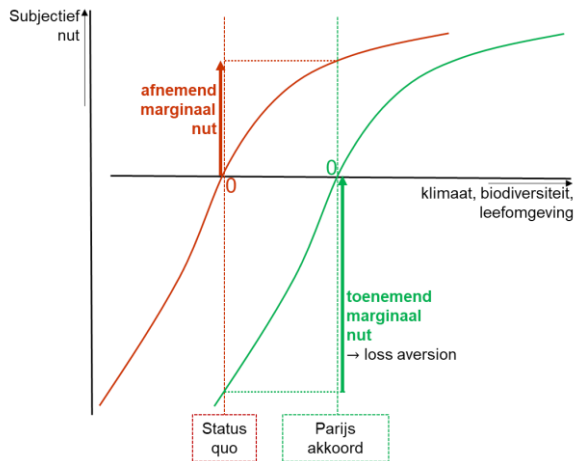
Tversky & Kahneman Druckman

Kiezen we met GroenLinks het klimaat bij uitvoering van het klimaatakkoord van Parijs als nulpunt, dan lijkt voortzetting van de status quo rampzalig negatief. Dan hebben alle mogelijke maatregelen om het klimaatakkoord van Parijs te realiseren een toenemend marginaal nut.

Een klimaatsceptische partij zal echter de status quo als nulpunt kiezen, om te kunnen betogen dat een grotere inzet van klimaatregelen in vergelijking tot de kosten steeds minder oplevert. Er is sprake van afnemende meeropbrengsten.

Een reactionaire partij zal als uitgangssituatie schetsen dat we na het verlies van gas uit Rusland links van de huidige status quo uitkomen. Dan krijgen we een toenemend marginaal nut als we alles op alles zetten om terug te keren naar de status quo door de steenkool- en bruinkoolcentrales open te houden.

Kiezers zijn zich doorgaans niet bewust van de nulpunten die politici kiezen. Helaas ontbreekt ook in veel wetenschappelijke artikelen, met bijna 500.000 verwijzingen naar Kahneman, het besef dat wie een politieke boom kan opzetten de hele nutscurve kan verschuiven door een ander nulpunt te kiezen.

De praxeologische argumentatietafel

Het nulpunt voor Donald Trump in *Make America Great Again* is een groots Amerika. Al het andere is verlies dat koste wat kost opgeheven moet worden om Amerika *opnieuw* groots te maken. Hoe Trump dit in 2016 uitwerkte, kan worden weergegeven in een argumentatietafel, of frame-catalogus. De meest bekende argumentatietafel in ons vakgebied is die van Robert Entman.⁶

Wat is het probleem, wat is de antithese (B2)? We verliezen onze banen. Wie veroorzaakte dat (B1)? De Mexicanen. Hoe meerel te oordelen (B3)? Het zijn verkrachters, rapists. Wat is de oplossing (C2)? Bouw een grote muur op de Mexicaanse grens. Wie brengt de oplossing (C1)? De Mexicanen, want die gaan de muur betalen, als u stemt op Trump. Dat laatste is briljant, want Trumps aanhangers bedenken een fractie van een seconde dat Mexicanen nooit zullen betalen voor een muur die het hen onmogelijk zal maken banen te stelen. Dan

⁶ Entman, R.M. and Usher, N., 'Framing in a Fractured Democracy: Impacts of Digital Technology on Ideology, Power and Cascading Network Activation', *Journal of Communication*, 68 (2018); Entman, R.M., 'Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm', *Journal of Communication*, 43 (1993).

snappen ze Trump, hun dissonantie is gereduceerd: ze hadden wel *moeten* betalen, terecht dat Trump hen verkrachters noemt.

	A. aanloop / these	B. Tegenslag / antihese	C. afloop / synthese
1. wilskracht, virtuositeit		B1 wie brengt/wat veroorzaakt het probleem? Mexicans pick our jobs	C1 wie/wat gaat oplossing brengen? Mexicans will pay (if you vote Trump)
2. daden, feiten		B2 wat is het probleem? We lose our jobs	C2 wat wordt de oplossing? great, great wall along the border
3. fortuin, success / falen		B3 wat te ervaren? Moral evaluation Mexicans are rapists!	

Framing volgens Entman is onderdeel van een grotere A1-C3 argumentatietafel van hoogleraar bestuurskunde Henk Brasz (1933-2015).

	A. aanloop / these	B. tegenslag / antihese	C. afloop / synthese
1. wilskracht, virtuositeit	A1 wie/wat bracht orde in de chaos? urge and impulse of the ages	B1 wie brengt/wat veroorzaakt het probleem? a monstrous tyranny	C1 wie/wat gaat oplossing brengen? New administration, War Cabinet, all our might, strength God has given us, aid of all, we together with our united strength
2. daden, feiten	A2 Wat werd bereikt? British empire	B2 Wat is het probleem? dark catalogue of human crime	C2 wat wordt de oplossing? Wage war with all our might
3. fortuin, success / falen	A3 wat te vieren / wie te bejubelen? Mankind moves forward to its goal	B3 wat te ervaren? Moral evaluation all terror, no survival	C3 Wat te verwachten? blood, sweat, tears One word: victory

De uitleg van die tafel in zijn boek uit 1986⁷ is meer bestuurskundig dan de lossere uitleg die ik mij herinnerde van colleges. Dat is een uitleg waarin de rijen afkomstig zouden kunnen zijn van Machiavelli: eerst wilskracht en virtuositeit, dan de daaruit voortvloeiende daden en voldongen feiten (acts and facts), daarna het koor uit het Griekse theater—of het hedendaagse mediacircus—dat het fortuin, het succes en falen van de hoofdrolspelers bezingt, waarop een vooruitziende vorst anticipeert.⁸ De kolommen zijn de these, de antithese, en synthese, ofwel de aanloop, de plot, en de afloop van een verhaal.⁹ Met een goede argumentatietafel kan achteraf gezien worden dat een briljante redenering altijd een redenering uit het boekje is: lees *Zen and the art of motorcycle maintenance*.¹⁰ Kijk maar naar de alom bekende toespraak van Winston Churchill op 13 mei 1940. Terloops schetst hij in de these-kolom dat het Britse imperium de mensheid voorwaarts stuwt, en in de antithese-kolom dat een monstrueuze tirannie, waarvan hij de Führer geen woord waardig acht, verantwoordelijk is voor een donkere catalogus van misdaden tegen de menselijkheid die overleven onmogelijk maakt tenzij—en dan zijn we intussen bij cel C2—we uit al onze macht oorlog voeren. In bijna elke zin wordt daarvoor in cel C1 een nieuwe divisie van een overmachtig leger in het leven geroepen: een nieuwe regering, een oorlogskabinet, de hulp van allen, de kracht die God ons heeft gegeven, wij met onze gemeenschappelijke kracht. En dan volgt de overbekende nulpunt-inkadering dat, gegeven het B3-voorzicht niet te zullen overleven, bloed, zweet en tranen in cel C3 een toenemend marginaal nut hebben om te bereiken wat met één woord en twee vingers gezegd kan worden: *victory*. Boris Johnson, die een bewonderend boek schreef over Winston Churchill, had drie woorden nodig: *get Brexit done*.¹¹

Door zomaar maar wat te rekenen op teksten met tekstanalyseprogramma's krijgen we nooit die argumentatietafels boven tafel. De A1-C3 argumentatietafel bleek behulpzaam in journalistiek schrijfonderwijs, vooral voor studenten met genoeg onderwerpkennis om voor de negen cellen bij

⁷ Brasz, H.A., *Een kleine methodologie van de bestuurskunde*, (VU Uitgeverij, 1986).

⁸ Machiavelli, N., *The Prince [Il Principe]*, (Harmondsworth: Penguin Books, 1513/1961).

⁹ Bal, M.G., *De theorie van vertellen en verhalen: inleiding in de narratologie*, (Muiderberg: Coutinho, 1990).

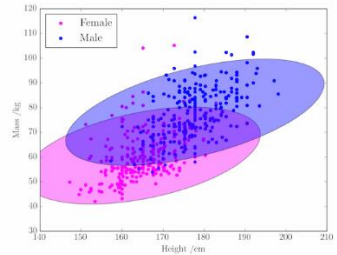
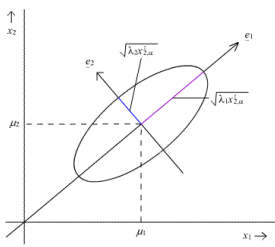
¹⁰ Pirsig, R.M., *Zen and the art of motorcycle maintenance: An inquiry into values*, (New York: Random House, 1974).

¹¹ Johnson, B., *The Churchill Factor: How one man made history*, (London: Hodder & Stoughton, 2014).

elkaar passende antwoordargumenten te kunnen uitkiezen, alsmede de met het oog daarop aan informanten te stellen bijbehorende vragen.

Aan tafel 1

De tafel is het model voor de onderhandelingstafel. Waar het midden van de tafel is, waar het compromis is, weten we dankzij kleinste afstandsmodellen.

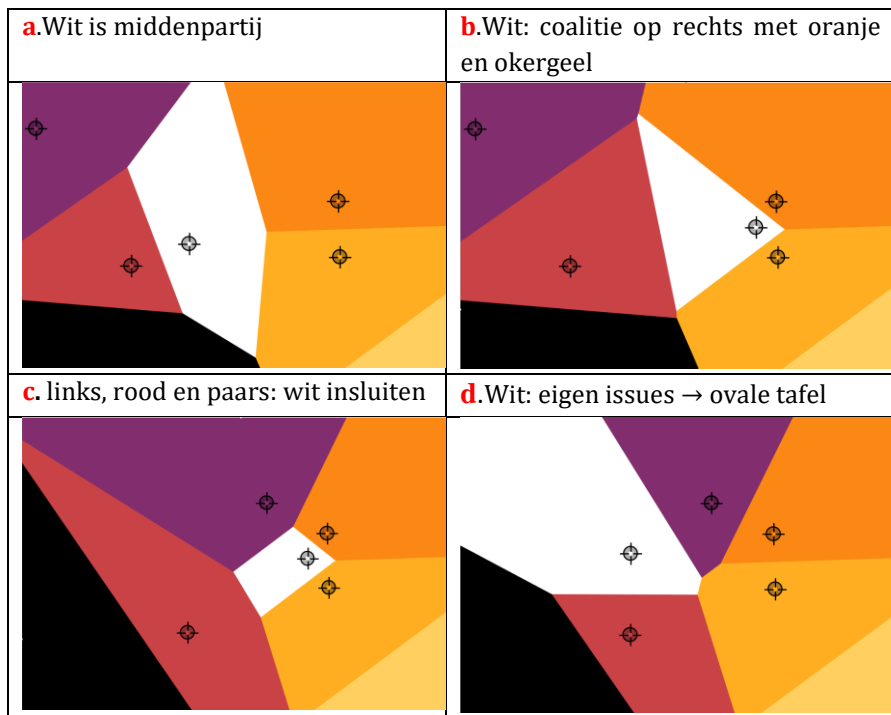
Multidimensionele werkelijkheden kunnen we toch op een ovale onderhandelingstafel projecteren dankzij eigenwaarden en eigenvectoren, die de kern vormen van multidimensionele schaalanalyse¹² en eigenwaardecentraliteit¹³, die al lang bestonden voordat in 1999 Google er 20 jaar lang

¹² Heiser, W.J., *Unfolding analysis of proximity data*, (Leiden: Leiden University Press, 1981).

¹³ Wasserman, S. and Faust, K., *Social Network Analysis: Methods and Applications* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994).

patent op kreeg om in het grote Google-ei iedereen snel uit te laten komen in documenten rond de eigen zoektermen.¹⁴

Met opgestroopte mouwen het midden van de tafel vinden is één, onderhandelingsresultaten uitleggen aan de eigen achterban is veel moeilijker. Jasper Muis introduceerde in onze faculteit Voronoi-diagrammen, vernoemd naar de Oekraïense wiskundige Georgy Voronoi (1808-1868).

¹⁴ Brin, S. and Page, L., 'The anatomy of a large-scale hypertextual Web search engine', *Computer Networks and ISDN Systems*, 30 (1998); Langville, A.N. and Meyer, C.D., *Google's PageRank and beyond: The science of search engine rankings*, (Princeton: Princeton University Press, 2011).

Daarmee is te zien is dat als middelpunten van partijen in het platte vlak verschuiven, ook hun middellijnen verschuiven, en daarmee de oppervlaktes van de veelhoeken waarbinnen kiezers het dichtste bij hen staan.¹⁵

Zie bijvoorbeeld hoe de middenpartij van de Witte raven in Figuur A naar rechts opschuift in Figuur B voor een coalitie met Oranje en Okergeel, waardoor de linkse partijen Rood en Paars in Figuur C de witte raven insluiten door naar rechts op te schuiven. Dit is wat we in al het kiezersonderzoek met inhoudsanalysedata en panelsurveydata van 1994 tot 2021 zien: dat de middenpartijen het moeilijk krijgen komt niet door polarisatie, maar doordat ze te veel op elkaar gaan lijken als ze met z'n allen dezelfde kant op gaan, denk aan de coronacrisis. In Figuur D revancheren de Witte Raven zich nog door ruim voor de volgende verkiezingen ogenschijnlijk afstand te nemen van rechts door te gaan hameren op eigen issues. Uit de meerdimensionele schaalanalyse weten we dat zodra partijen gaan hameren op eigen issues met eigen standpunten, een min of meer ovale, hoefijzervormige onderhandelingstafel, een ellips, ontstaat voor de volgende coalitieonderhandelingen.

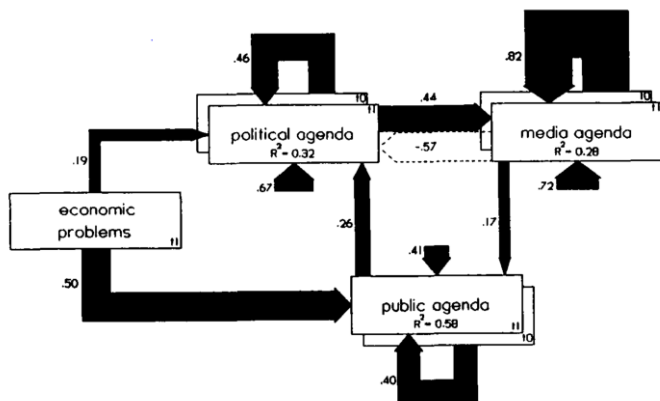
Maar wat als radicale partijen, hier zwart linksonder en geel rechtsonder, niet stil blijven zitten? Als die ook naar het midden opschuiven, dan krijg je de poppen aan het dansen, zoals nu met Marine le Pen in Frankrijk. Of denk aan Pim Fortuyn in 2002. In Februari 2002 zei hij dat geen Islamiet er meer in kwam, waarna bijna alle partijen, met de VVD voorop, anti-immigratie standpunten waren gaan innemen om hem de wind uit de zeilen te nemen, waarna Fortuyn, voordat hij doodgeschoten werd door een veganist, al die partijen links passeerde. Hij eiste een 'generaal pardon' voor asielzoekers die langer dan vijf jaar in Nederland aan het wachten waren doordat de paarse regering van de asielaanvragen een puinhoop had gemaakt.¹⁶ In antwoorden op open vragen zeiden sommige kiezers toen op Fortuyn gestemd te hebben omdat hij *geen racist* was, kennelijk omdat ze dachten dat de paarse partijen en de media hen eerder hadden willen laten geloven dat Fortuyn dat wel was.

¹⁵ Muis, J., 'Simulating Political Stability and Change in the Netherlands (1998-2002): an Agent-Based Model of Party Competition with Media Effects Empirically Tested', *Journal of Artificial Societies and Social Simulation*, 13 (2010).

¹⁶ Kleinnijenhuis, J., Oegema, D., de Ridder, J.A., and Ruigrok, N., *Paarse polarisatie: De slag om de kiezer in de media*, (Alphen aan den Rijn: Samson, 1998).

Onder of boven de tafel?

De tafel in de politieke communicatie heeft nog een vierde dimensie. Wat komt er boven tafel, en wat wordt onder de tafel geschoven? Komt wat in de politiek ter tafel komt via de media ook bij het publiek, bij de kiezers, op tafel? Dat is de communicatiewetenschappelijke agendavorming van McCombs, Shaw & Weaver, of eigenlijk al van Walter Lippmann (1889-1974).¹⁷

Onderzoek met Ewald Rietberg liet zien dat in Nederland thema's uit de politiek inderdaad thema's worden in de media, die dan weer door het publiek worden overgenomen.¹⁸ Uit meta-onderzoek naar al het verrichte onderzoek van Stefaan Walgrave en Peter van Aelst blijkt een grotere macht van media als het gaat om de vraag wat in de politiek ter tafel komt.¹⁹ Onderzoek twintig jaar later van Lonneke van Noije liet zien dat de invloed van de media-agenda op de politieke agenda groeide, vooral bij onderwerpen waarbij de Nederlandse politiek veel macht had afgestaan aan de Europese Unie.²⁰

¹⁷ Lippmann, W., *Public opinion*, (New York: Free Press, 1922); McCombs, M.E. and Shaw, D.L., 'The agenda-setting function of mass media', *Public Opinion Quarterly*, 36 (1972).

¹⁸ Kleinnijenhuis, J. and Rietberg, E.M., 'Parties, media, the public and the economy: patterns of societal agenda-setting', *European Journal of Political Research*, 28 (1995).

¹⁹ Walgrave, S. and van Aelst, P., 'The contingency of the mass media's political agenda setting power: towards a preliminary theory', *Journal of Communication*, 56 (2006).

²⁰ van Noije, L.L.J., *The democratic deficit closer to home: agenda building relations between Parliament and the Press, and the impact of European Integration, in the United Kingdom, the Netherlands and France*, (Amsterdam: PhD dissertation, Vrije Universiteit Amsterdam, 2007).

Er is veel minder gepubliceerd onderzoek om te laten zien dat de politiek succesvol is bij het *onder de tafel* houden van onderwerpen. Wouter van Atteveldt, mijn opvolger als hoogleraar, en ik hebben onderzocht wat er gebeurde met het politiek-militaire associatieverdrag over de boeg van de Europese Defensiegemeenschap dat de Europese regeringsleiders op 21 maart 2014, de dag waarop Poetin tekent voor de annexatie van de Oekraïne, sluiten met Oekraïne, vertegenwoordigd door de onverkozen Arseni Jatsenjoek. Kennelijk groeit het besef dat dit verdrag onder de tafel geschoven moest worden. Er komen op 27 juni 2014 nog honderden pagina's handel bij. In het Tractatenblad herinnert de datum nog aan het verdrag van 21 maart. Als in Oktober 2015 het quotum voor een referendum over het associatieverdrag gehaald wordt, besluit de regering het politiek-militaire verdrag opnieuw onder de tafel te houden. Er komt zelfs een gelekte woordvoeringsleidraad voor bewindslieden waarin staat dat het verdrag niet in het najaar van 2014 in werking getreden is. Vrede aan onze buitengrenzen is het devies, ook goed voor de Russen.²¹ Wonderbaarlijk lukt dat, kennelijk ook omdat de aanvoerdere van de nee-campagne, Thierry Baudet en Jan Roos, wel iets anders aan hun hoofd hadden dan het verdrag waar het allemaal mee begon. De waanzin van een referendum moge blijken uit Kieskompas-data waaruit blijkt dat juist de voorstanders van het verdrag dachten dat het *niet* om militaire samenwerking met Oekraïne ging (met dank aan André Krouwel), waarschijnlijk omdat de regering bezworen had dat het zelfs niet om toetreding tot de EU ging.

Bomen

Om te begrijpen wat we zeggen hebben we intussen allerlei bomen. Voor de zich vertakkende toekomstige consequenties van een enkele beslissing hebben we beslisbomen die Christiaan Huygens (1629-1695) al in 1657 voor ogen stonden. Ik leerde erover van Zvi Namenwirth (1931-1993), Irmtraud Gallhofer en Willem Saris, waarbij ik in 1977 het voorrecht had stage te lopen om met geautomatiseerde inhoudsanalyse de beslisboom van de Nederlandse ministerraad in 1914 te ontrafelen.

²¹ Kleinnijenhuis, J. and Van Atteveldt, W., 'Partial priming: how issue news shapes issue saliency, which shapes turnout but not the vote', *Acta Politica*, 53 (2018).

Zvi Namenwirth
© Aron Namenwirth

Irmtraud Gallhofer
Willem Saris

Ze maakten mij zelfs medeauteur van mijn eerste Engelstalige artikel: “op zoek naar semantische kenmerken voor machinale inhoudsanalyse”.²² Peter Neijens paste beslisbomen toen om een keuze-enquete te ontwerpen voor de Brede Maatschappelijke Discussie over kernenergie.²³ Gallhofer en Saris hebben later laten zien dat in politieke onderhandelingen argumenten zo gerangschikt worden dat het *logisch* lijkt wat besloten moet worden, waarbij de besluitvormingsregels op grond waarvan dat logisch is, onuitgesproken blijven.²⁴

Doel-middelbomen

Ook wat ieders doel is, blijft in onderhandelingen vaak onbesproken, soms omdat verondersteld wordt dat daarover geen meningsverschil is. Na de Tweede Wereldoorlog vergaderde de Nederlandse ministerraad over de vraag hoe het gezag in Indië hersteld moest worden, zonder het te hebben over de vraag of het Nederlands gezag hersteld moest worden.²⁵

In de politieke communicatie zijn *doelbomen*, ook wel doel-middel-bomen belangrijk om te kunnen zien wat niet ter tafel komt, en wat later weer onder de tafel geschoven wordt. Deze doelboom is een zeer vereenvoudigde weergave van de doelboom die we, in een werkgroep bij prof. Gijs Kuypers (1921-2015) volgens diens methode²⁶, konden vinden in de energienota uit

²² Namenwirth, J.Z., Saris-Gallhofer, I.N., Saris, W., and Kleinnijenhuis, J., 'In search of semantic characteristics for machine coding', *Methoden en Data Nieuwsbrief*, 3 (1978). Tekening Zvi Namenwirth door Aron Namenwirth.

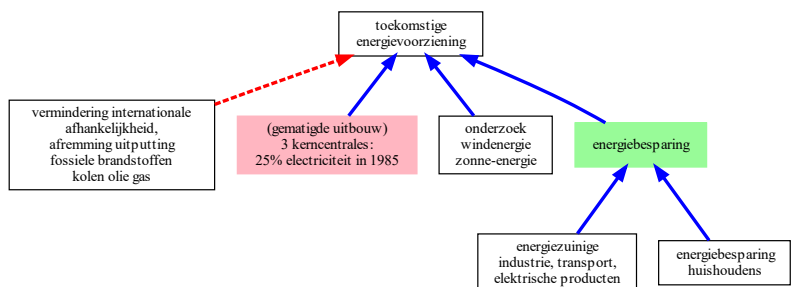
²³ Neijens, P.C., *The Choice Questionnaire; design and evaluation of an instrument for collecting informed opinions of a population*. (Amsterdam: VU-uitgeverij, 1987).

²⁴ Gallhofer, I. and Saris, W., 'Discovering Warrants in Political Argumentation', *Informal Logic*, 41 (2021).

²⁵ Ibid.

²⁶ Kuypers, G., *Grondbegrippen van Politiek*, (Utrecht / Antwerpen: Het Spectrum, 1973); Kuypers, G., *Beginselen van Beleidsontwikkeling (2 delen)*, (Muiderberg: Coutinho, 1980).

1975 van KVP-minister van Economische Zaken Ruud Lubbers, vlak na het rapport van de Club van Rome uit 1972 en de oliecrisis van 1973.

De bijdrage van afzonderlijke middelen aan een doel is non-lineair. Wie de toekomstige energievoorziening veilig wil stellen door de internationale afhankelijkheid en de uitputting van fossiele brandstoffen stop te zetten, zonder tegelijkertijd andere energie, bijvoorbeeld kernenergie, te verwerven, bereikt het tegendeel. Lubbers liet zelfs ons als kritische studenten, die een kast met alle mogelijke onderzoeksliteratuur gelezen en geordend hadden, geloven dat 3 kerncentrales, goed voor 25% van de elektriciteitsvoorziening, weinig was in vergelijking met de benodigde 50%. Jaargenoot en dispuutsgenoot Jos van Wesemael en ik mochten dankzij een brief van Kuypers een hoofd van de industrie interviewen die anderhalf uur voor ons uitgetrokken bleek te hebben, om ons onder de aandacht te brengen dat het voor de Nederlandse industrie gans onmogelijk was om drie kerncentrales te bouwen zonder investeringssubsidies van de regering, zoals in Frankrijk.

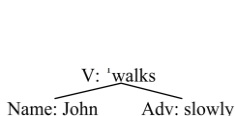
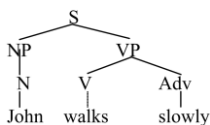
Doelbomen blijven tekenen is belangrijk omdat ze in de media vergeten worden, zodra ze in de politiek onder tafel geschoven worden. Voor Lubbers was energiebesparing een belangrijk tussendoel om de toekomstige energievoorziening veilig te stellen. Door achtereenvolgende liberale ministers van Economische Zaken van D66- en VVD-huize werd dit onder het tapijt gewerkt, door de provinciale elektriciteitsmaatschappijen te privatiseren, die te laten opgaan in internationale energiereuzen zoals Engie, Vattenfall en Eneco, die reclame gingen maken voor groene energie, op te wekken met extra windmolenparken en zonneweides. Energiemaatschappijen worden financieel wijzer van datacentra voor energieverspilling ten behoeve van

blockchainbeveiliging en het mijnen van cryptomunten zoals bitcoin.²⁷ De doelboom uit 1975 is anno 2022 weer volop actueel: minder afhankelijk willen worden van de OPEC, respectievelijk Rusland, dus kerncentrales, en dus het energiegebruik beperken om toch de energievoorziening te waarborgen. Geen datacentrum in Zeewolde, bepaalt minister De Jonge.

Jan de Ridder was de eerste die doelbomen kon plotten. Samen hebben we maanden lang avonden gewerkt aan een programma om interactief beleid te ontwikkelen met non-lineaire doel-middel relaties. Dat probeerden we uit op PostAcademicOnderwijs-studenten, zoals op onze collega Jo Bardeel, destijds beleidsmedewerker bij de NOS. Maar in de crisisjaren tachtig werd iedereen blij door spreadsheet-tabellen, zoals in Excel, om althans de financiële kosten door te kunnen rekenen.

Grammaticabomen

Taal begint bij de grammaticale bomen die Noam Chomsky in 1957 introduceerde.²⁸ Chomsky veronderstelde dat, ook als een zin onzinnig is, we ons een voorstelling van het gezegde proberen te maken, zolang het grammaticaal klopt. Vertakkingspunten die niet met een woord samenvallen kunnen stelselmatig worden verwijderd.²⁹

Als we Chomsky's beroemde grammaticaal correcte, maar semantisch onzinnige, voorbeeldzin *Beautiful green ideas sleep furiously* door een eigentijds boomprogramma zoals CoreNLP halen, dan wordt met "named entity ecognition" niets van betekenis herkend. Onherkend blijft dat het bizar is dat juist prachtige groene ideeën slapen, en dat het knap onrustig is om furieus te slapen.

²⁷ <https://digiconomist.net/bitcoin-energy-consumption/>

²⁸ Chomsky, N., *Syntactic structures*, (The Hague: Mouton, 1957).

²⁹ Maxwell, D., 'Why so many nodes?', in *Proceedings of the Second International Conference on Dependency Linguistics (DepLing 2013)*, (2013), pp. 197-206.

Beautiful green ideas sleep furiously

— Annotations —

parts-of-speech × named entities × dependency parse ×

Part-of-Speech:

JJ JJ NNS VBVP RB

1 Beautiful green ideas sleep furiously

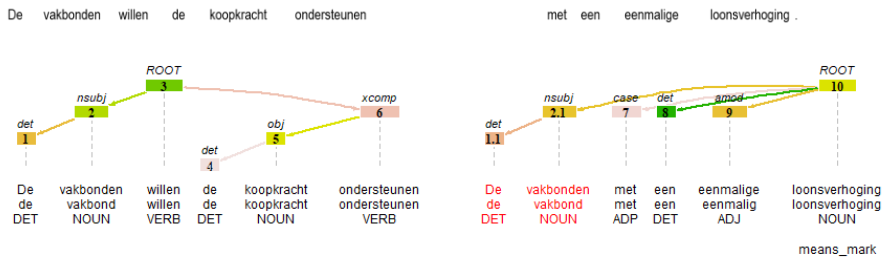
Named Entity Recognition:

1 Beautiful green ideas sleep furiously

Basic Dependencies:

1 Beautiful green ideas sleep furiously

Dankzij programma's en scripts van Kasper Welbers en Wouter van Atteveldt zijn we een eindje op weg gekomen om grammaticabomen te transformeren naar betekenisvolle netwerken, bijvoorbeeld met doel-middel relaties.³⁰

De zin dat de vakbonden de koopkracht willen ondersteunen met een eenmalige loonsverhoging kan worden getransformeerd naar een doelzin en een middelzin, beide voor rekening van de vakbonden, waarbij loonsverhoging gemarkeerd wordt als het middel voor koopkrachtondersteuning.

Organisatiebomen

De bekendste bomen zijn organisatiediagrammen van hiërarchische organisaties. Maar om te kunnen nadenken over organisaties die gedecentraliseerd of opgesplitst kunnen worden, is het nodig te denken in

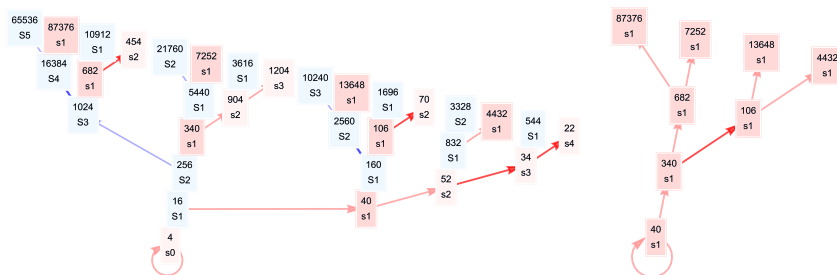
³⁰ Welbers, K., van Atteveldt, W., and Kleinnijenhuis, J., 'Extracting semantic relations using syntax: an R package for querying and reshaping dependency trees', *Computational Communication Research*, 3 (2021); van Atteveldt, W., Kleinnijenhuis, J., and Ruigrok, N., 'Parsing, Semantic Networks, and Political Authority: Using Syntactic Analysis to Extract Semantic Relations from Dutch Newspaper Articles', *Political Analysis*, 16 (2008).

termen van *automorfe* bomen en netwerken. Dat deden de verlichte Franse juristen die de Napoleontische wetboeken schreven met rechtspersonen als punten, en verbintenissen, of contracten, als de pijlen, waarbij die rechtspersonen zelf, denk aan gemeentes, bedrijven of gezinnen, in andere delen van het recht zelf weer netwerken zijn met rechtspersonen, verbintenissen, en opvolgingsrelaties. Als het mogelijk is relaties, betrekkingen, pijlen, te erven van voorgangers, dan zijn organisaties automorf, zelfgelijkvormig. Toen Karl Marx sprak over de *reproductie* van de politieke en economische verhoudingen, moet hij zoiets bedoeld hebben. Als afgesplitste organisaties geen onderlinge betrekkingen erven, dan worden ze los zand, dat dan weer in beton gegoten moet worden met nieuwe regels, gelimiteerde budgetten, en gelimiteerde bevoegdheden.³¹

Om zulke automorfe netwerken te modelleren, komen we uit bij intussen honderdjarige ideeën van Max Dehn (1878-1952) en Emmy Noether (1882-1935) over isomorfe en automorfe bomen en netwerken, dankzij relaties die stelselmatig vervoegd, geconjugeerd, kunnen worden.³²

Wie denkt aan het draaien van de automorfe kubus van Rubik kan het snel zien.

³¹ Fleurke, F., Hulst, R., and de Vries, P., *Effecten van decentralisatie: een analyse van zestien bestuurlijke stelsels*, (Den Haag: Boom bestuurskunde, 2021).

³² Dehn, M., 'Über unendliche diskontinuierliche Gruppen', *Mathematische Annalen*, 71 (1911); Noether, E. and Schmeidler, W., 'Moduln in nichtkommutativen Bereichen', *Mathematische Zeitschrift*, 8 (1920).

Vanuit de linkerboom waarin de blauwe generaties in een organisatieboom met een hoofdletter S genummerd zijn, en de rode met een kleine letter s , kan bijvoorbeeld de donkerste rode generatie $s1$ worden verzelfstandigd door iedereen van generatie $s1$ één tak naar links te laten opschuiven en één tak naar beneden. Dat is overigens volgens een nog niet gepubliceerd arXiv-paper van Alissa Kleinnijenhuis, Mustafa Aydogan en ondergetekende ook de sleutel voor het bewijs van het vermoeden van Collatz.

Netwerken

Netwerken omgeven ons, wij maken er deel van uit. We weten dat op internet de paden die eerder bewandeld zijn, vooral door onszelf, zich aandienen als de brede, voor de hand liggende, paden om opnieuw te bewandelen. Ter geruststelling kan gelden dat uit onderzoek met Anita van Hoof en Wouter van Atteveldt blijkt dat in het versplinterde Nederland van 2017 toch slechts 7% van de sociale mediagebruikers uitsluitend informatie over de eigen partij kreeg, en slechts 18% uitsluitend van één kant van het politieke midden.³³

Binaire of polaire predikaten

Netwerken uitgaande van een *binair meetniveau* zijn dominant, zoals in SIENA van Tom Snijders dat wel door Gerhard van de Bunt en Peter Groenewegen is toegepast.³⁴ Ook het GraphSearch algoritme van Facebook is gebaseerd op RDF-triplets van subject-predikaat-objectrelaties met binaire predikaten. Facebook stelde dat GraphSearch algoritme aan alle gebruikers ter beschikking, maar kwam daar eind 2014 al op terug, ook omdat inlichtingendiensten en bedrijfjes zoals Cambridge Analytica er grootschalig gevoelige informatie over wie dan ook mee gingen vergaren. Dat was een gouden greep omdat adverteerders voortaan GraphSearch-informatie van Facebook moesten kopen.

Politieke redeneringen zijn echter gebaseerd op polaire relaties, goed of slecht, voor of tegen, voorspoed of tegenspoed. Dan komen we uit bij de NET-methode voor inhoudsanalyse ontwikkeld door mijn promotor Jan van Cuilenburg, Jan

³³ Kleinnijenhuis, J., van Hoof, A.M.J., and van Atteveldt, W., 'The Combined Effects of Mass Media and Social Media on Political Perceptions and Preferences', *Journal of Communication*, 69 (2019).

³⁴ Snijders, T.A.B., 'Models for longitudinal network data', in *Models and methods in social network analysis*, ed. by Carrington, P., Scott, J., and Wasserman, S. (New York: Cambridge University Press, 2005), pp. 215–47.

de Ridder en mij³⁵, aanvankelijk samen met Otto Scholten om schoolboeken te onderzoeken. Door opeenvolgende netwerken te vergelijken kunnen we zien hoe tegenstrijdigheden, hoe dissonantie, wordt verwijderd. Verdringing, een selectief geheugen, is het weglaten van een pijl, ontkenning het omdraaien van de richting, rationalisatie het toevoegen van extra paden voor het eigen gelijk, splitsing het opdelen van een punt in een goed en een slecht punt, enzovoorts. De hoeveelheid aandacht, de nieuwswaardigheid, bepaalt de amplitude.

Vanaf 1994 hebben we de mediaberichtgeving via dagbladen, televisie en online-media met inhoudsanalyse in netwerken omgezet – en dat gekoppeld aan veranderende politieke indrukken en politieke opvattingen blijktens panelsurveys, met te veel onderzoekers in verschillende jaren om hier op te noemen. Hans-Peter Kriesi en collega's gingen het hanteren in landenvergelijkend onderzoek vanaf het begin van de jaren zeventig. Hun thans alom gedeelde conclusies is dat de politiek niet meer te begrijpen valt met plaatsing van partijen, media en kiezers op een links-rechts lijn, maar een vlakke ovale tafel is met op de tweede as standpunten voor of tegen globalisering,³⁶ zoals nu in de presidentsverkiezingen in Frankrijk tussen Macron en Le Pen. In Nederland hadden we die tweede dimensie al in de zestiende eeuw: rekkelijken versus preciezen, vrijzinnigen versus orthodoxen.

Met dat onderzoek zien we steevast dat kiezers afkomen op partijen aan wie succes wordt toegeschreven, op partijen die de onderwerpen aansnijden waarop kiezers in hen geloven, en op partijen die steun krijgen vanuit de maatschappij maar heel veel kritiek van andere partijen, en juist dan helder over hun eigen onderwerpen spreken.³⁷ Samen met Wouter de Nooij kon zelfs

³⁵ van Cuilenburg, J.J., Kleinnijenhuis, J., and de Ridder, J.A., 'A theory of evaluative discourse: towards a graph theory of journalistic texts', *European Journal of Communication*, 1 (1986). van Cuilenburg, J.J., Kleinnijenhuis, J., and de Ridder, J.A., 'Artificial intelligence and content analysis', *Quality and Quantity*, 22 (1988). Waarom wat we zeggen in netwerken gerepresenteerd kan worden, werd door Wittgenstein in stelling 3.1.4.4 als volgt verwoord: "Namen gleichen Punkten, Sätze Pfeilen, Sie haben Sinn". Wittgenstein, L., *Tractatus Logico-Philosophicus: Logisch-philosophische Abhandlung*, (London: Kegan Paul, 1922).

³⁶ Kriesi, H. and others, 'Globalization and the transformation of the national political space: six European countries compared', *European Journal of Political Research*, 45 (2006); Kriesi, H. and others, *West European politics in the age of globalization*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2008).

³⁷ Kleinnijenhuis, van Hoof, and van Atteveldt; Kleinnijenhuis, J., Van Hoof, A.M.J., Oegema, D., and De Ridder, J.A., 'A test of rivaling approaches to explain news effects: news on issue positions of parties, real world developments, support and criticism, and success and failure', *Journal of*

voorspeld worden welke partij morgen over welk thema wat gaat zeggen, en zich hoe gaat opstellen tegenover welke andere partij.³⁸

Media-fragmentatie, politieke fragmentatie

Met dat onderzoek wil ik langslopen waarom Nederland met intussen 20 partijen in de Tweede Kamer een voorloper is als het gaat om verdere fragmentatie, verdere versplintering van het partijstelsel, die we in andere landen ook zien, maar in mindere mate. Om met Tom van der Meer te spreken: er blijven te weinig grote partijen over.³⁹

Allereerst blijkt dat wie media met een relatief klein bereik selecteert, denk bij de dagbladen aan het Reformatorisch Dagblad, of bij de sociale media aan Telegram, eerder op een kleine partij stemt.⁴⁰ De samenhang tussen media en partijen met een klein bereik ontstaat ook doordat media die bol staan van extreme opvattingen van kleine partijen zelf klein worden doordat degenen met minder stellige meningen afhaken, zoals al bleek uit het proefschrift uit 1977 van mijn voorganger Wim Noomen.⁴¹

In de tweede plaats wordt de politieke fragmentatie groter als middenpartijen in Kamerdebatten sloom reageren op harde, door vorm en opbouw bijna onweerlegbare, kritiek van extreme partijen – denk aan Haga, Forum, en Denk – die vervolgens die slome reacties op Youtube plaatsen om dan via sociale media met verwijzingen naar Youtube aannemelijk te maken dat de

Communication, 57 (2007); Schuck, A.R.T., Vliegthart, R., and De Vreese, C.H., 'Who's Afraid of Conflict? The Mobilizing Effect of Conflict Framing in Campaign News', *British Journal of Political Science*, 46 (2016); Hopmann, D.N., Vliegthart, R., De Vreese, C., and Albæk, E., 'Effects of election news coverage: How visibility and tone influence party choice', *Political Communication*, 27 (2010); van der Meer, T.W.G., Hakhverdian, A., and Aaldering, L., 'Off the Fence, Onto the Bandwagon? A Large-Scale Survey Experiment on Effect of Real-Life Poll Outcomes on Subsequent Vote Intentions', *International Journal of Public Opinion Research*, 28 (2016).

³⁸ Kleinnijenhuis, J. and de Nooy, W., 'Adjustment of issue positions based on network strategies in an election campaign: A two-mode network autoregression model with cross-nested random effects', *Social Networks*, 35 (2013); de Nooy, W. and Kleinnijenhuis, J., 'Polarization in the media during an election campaign: a dynamic network model predicting support and attack among political actors', *Political Communication*, 30 (2013).

³⁹ Onder andere in de verkiezingsuitslagenavond bij de NOS, 17 maart 2021.

⁴⁰ Kleinnijenhuis, J., Hoof, A.M.J., Van der Velden, M., and Van Atteveldt, W., 'From COVID-19 to controversial freedom restrictions in the media from incumbency bonus to political fragmentation', *Work in progress, submitted as ICA-paper 2022*, (2021).

⁴¹ Noomen, G.W., *Beweren en motiveren*, (Amsterdam: VU-uitgeverij, 1977).

kartelpartijen met een mond vol tanden staan.⁴² Een slome reactie is bijvoorbeeld dat een regeringspartij eerst het standpunt van de regering wil afwachten.

In de derde plaats wordt fragmentatie bevorderd door internetstemwijzers waarin kiezers te zien krijgen welke partij het dichtste bij hun inhoudelijke voorkeuren staat. Partijen die langdurig en vasthoudend met man en macht opkomen voor hun standpunten raken daardoor kiezers kwijt aan afgesplitste splinterpartijtjes die dezelfde standpunten laten noteren, zo blijkt uit onderzoek naar Nederlandse gemeenten met en zonder stemwijzer bij de Gemeenteraadsverkiezingen dat werd uitgevoerd met Jasper van de Pol, Anita van Hoof, en André Krouwel.⁴³

In de vierde plaats gaan de middenpartijen verliezen als hun standpunten zoveel op elkaar gaan lijken dat ontevreden kiezers als vanzelf uitkomen bij de politieke uiteinden.

	Denk	PvdD	GL	SP	50P	PvdA	D66	CU	CDA	VVD	SGP	PVV	FvD
klimaat en milieu	2	9	10	3	2	2	4	4	2	2	2	2	0
sociale zekerheid	-2	3	6	10	9	9	3	6	6	4	4	4	3
terrorismebestrijding	2	2	2	2	2	3	3	2	3	4	2	6	-1
werk	3	2	5	9	1	10	4	3	6	6	3	3	3
woningen / huisvesting	1	2	3	7	3	6	3	2	3	3	2	4	1
gezondheidszorg	2	3	6	11	8	7	5	5	6	5	5	8	4
coronabeleid	0	3	4	4	4	5	3	5	8	16	3	4	-4
bestuurlijke vernieuwing	2	2	3	1	2	3	2	1	2	3	2	3	-4
onderwijs en wetenschap	3	2	5	4	3	5	9	6	4	4	4	1	2
normen en waarden	0	5	5	5	5	4	4	10	8	6	6	5	-3
vrijheidsrechten	-7	3	5	4	3	4	6	5	4	6	3	7	-3
overheidsuitgaven	-2	2	2	5	3	-1	3	3	9	-3	2	3	2
ondernemingsklimaat	2	2	1	2	2	3	3	2	4	5	3	2	1
infrastructuur en mobiliteit	1	3	-2	2	2	0	3	2	4	-2	2	2	1
bestrijding criminaliteit	2	2	1	2	2	2	2	2	3	3	3	6	3
Europese Unie	-2	3	3	1	2	2	3	3	4	2	2	-5	-7
asielzoekers en integratie	-10	1	-5	-3	2	-4	-2	2	1	1	-3	-1	-7

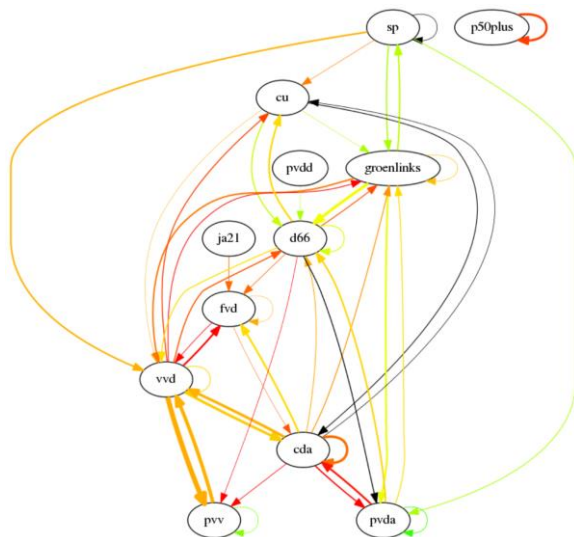
⁴² Een voorbeeld van een op Youtube geplaatste, onvolledig afgeslagen, meervoudige FvD-aanval in de eerste zin op het coronabeleid van de regering is https://www.youtube.com/watch?v=Vvli_U2oNGs. Een voorbeeld van een op Youtube geplaatst

debat in een Kamercommissie over de wenselijkheid van opstand tegen de regering tussen de partijen Denk, Haga, en FvD is <https://www.youtube.com/watch?v=9qvH1q7IG9Y>.

⁴³ Kleinnijenhuis, J., van de Pol, J., van Hoof, A., and Krouwel, A., 'VAAs as sources of volatility and fragmentation: self-selection effects and genuine effects', *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 27 (2017).

Anno 2021, na een jaar coronacrisis, zien we aan alle groene kleuren in de tabel met partijen in de kolommen en politieke issues in de rijen dat de standpunten van politieke partijen over klimaat en milieu, sociale zekerheid, de overheidsfinanciën, de infrastructuur en het ondernemingsklimaat, enzovoorts, eigenlijk hetzelfde zijn. De VVD onderscheidt zich nog het meest met bijvoorbeeld de overheidsuitgaven. Kiezers die toch ontevreden zijn komen dan uit bij de uit de band springende partijen, bij Denk en FvD, of bij hier niet ingetekende partijen zoals BBB en Ja21.

In de vijfde plaats gaan middenpartijen verliezen als ze zelf de verkeerde tegenstanders kiezen, waardoor ze geen echte tegenstanders krijgen. In de onderstaande figuur wordt het nieuws over steun en kritiek over en weer van de Nederlandse politieke partijen in de verkiezingscampagne van 2021 weergegeven. Hoe meer aandacht in de pers en op televisie, hoe groter de amplitude, hoe dikker de pijl. Hoe meer kritiek, hoe roder de pijlen. Hoe meer steun, hoe groener de pijlen.

Met dieprode interne conflicten graven 50plus en het CDA hun eigen graf. Het CDA houdt interne lijsttrekkersverkiezingen, maar de twee kandidaten die het hoogste uitkomen—De Jonge en Omtzigt—mogen het toch niet worden. De lichtgroene pijlen tussen linkse partijen wijzen erop dat ze elkaar vasthouden,

maar als dat niet leidt tot aanvallen van rechtse partijen op elk van hen is dat voor de kiezer geen reden op één van hen te stemmen.

D66 en de VVD krijgen nog de meeste kritiek, waardoor kiezers denken dat die partijen ergens voor staan of gaan, en die partijen winnen dan ook. Dat Forum voor Democratie wel wint heeft blijkens onderzoek van Andreu Casas Salleras te maken met dominantie op sociale media, die in dit netwerkplaatje niet meegenomen is.

En dan zijn er nog twee factoren die pas bij de volgende verkiezingscampagne fragmentatie in de hand werken. Met a-politieke reclame voor politieke partijen wordt het lastig nieuwe kiezers tot aan de volgende verkiezingen vast te houden. Philip van Praag schreef over reclame in Nederlandse verkiezingscampagnes: “ze behoren tot de goedkoopste van de westerse wereld en spelen zich grotendeels af via de vrije publiciteit.”⁴⁴ Maar in de coronaverkiezingen van 2021 gaven politieke partijen heel veel geld uit aan televisiereclame. Dat kwam het CDA in 2021 al extra duur te staan in door de televisiespot van de schaatsende CDA-lijsttrekker Wopke Hoekstra, die ook nog een rondje geschaatst bleek te hebben in het wegens corona voor recreanten gesloten Thialf-stadion in Heerenveen. Dat het CDA die schaatsreclame niet onmiddellijk weghaalde, omdat de kiezer daardoor werd herinnerd aan Hoekstra’s scheve schaats, is overigens onbegrijpelijk op grond van onderzoek met May-May Meijer.⁴⁵ Maar met de inhoudsloze VVD-reclame waarin allerlei verschillende kiezers vertelden waarom zij Mark Rutte stemden, met alleen maar goede antwoorden, wordt het moeilijk de volgende verkiezingen al die kiezers vast te houden, zeker zonder Mark Rutte.

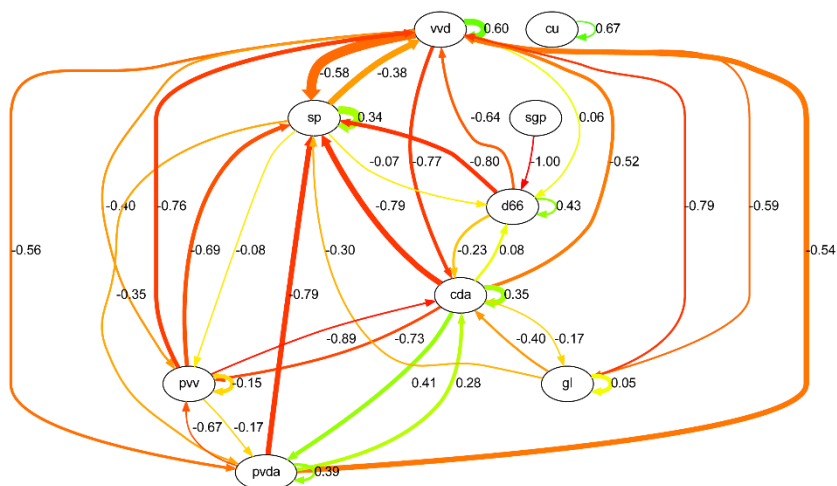
Tenslotte werkt een opgeklopte tweestrijd, titanenstrijd, etc., die door de media wordt uitgeroepen, om zo de kiezers partij te laten kiezen voor één van de twee kemphanen, teleurstelling bij kiezers en verdere fragmentatie bij de erop volgende verkiezingen in de hand, als die kemphanen samen de regering moeten gaan vormen. Na de PvdA-CDA confrontatie in 2003 wonnen beide partijen, en omdat ze niet samen gingen regeren, konden ze in 2006 nog zo’n

⁴⁴ van Praag, P., 'Hoe onvermijdelijk en hoe wenselijk is de campagnepartij?', *Socialisme en Democratie*, 57 (2001).

⁴⁵ Meijer, M.-M. and Kleinnijenhuis, J., 'News and Advertisements: How Negative News May Reverse Advertising Effects', *Journal of Advertising Research*, 47 (2007).

campagne voeren. Maar als ze dan een grote coalitie moeten gaan vormen, dan druipen in 2010 bij beide partijen de kiezers af, het sterkst bij het CDA, dat zich daarvan nooit hersteld heeft.

Dit is het nieuws over steun en kritiek over en weer van de Nederlandse politieke partijen in de verkiezingscampagne van 2012, voorafgaande aan het zogenaamde premiersdebat van RTL4 op 26 augustus.⁴⁶ Hoe meer aandacht in de pers en op televisie, hoe groter de amplitude, hoe dikker de pijl. Hoe meer kritiek, hoe roder de pijlen. Hoe meer steun, hoe groener de pijlen.

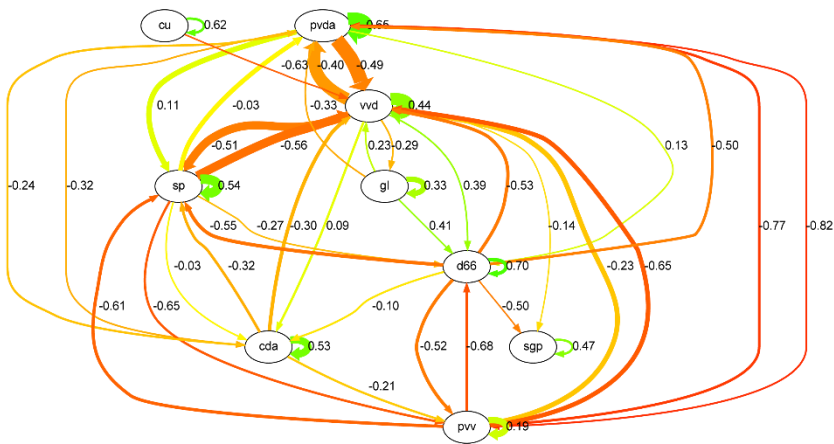

Omdat het zo ingewikkeld is, proberen journalisten de twee dikste rode pijlen, die tussen VVD en SP, niet toevallig ook de partijen die voorop lagen in de peilingen, nog extra te benadrukken door te spreken over een *tweestrijd* tussen de VVD en de SP.

Nadat in dat premiersdebat SP-leider Roemer onderuit gaat tegen Rutte, en PvdA-leider Samsom tot winnaar wordt uitgeroepen, blijven de media in de

⁴⁶ Kleinnijenhuis, J., "Televised debates in The Netherlands 1960-2020: Indirect Effects on Party Preferences through Media Coverage", in *Routledge International Handbook on Electoral Debates*, ed. by Juárez-Gámiz, J., Holtz-Bacha, C., and Schroeder, A. (Abingdon: Routledge, 2020), pp. 175-88.

laatste weken voor de verkiezingen spreken van een *tweestrijd*, maar nu van een VVD-PvdA-tweestrijd.

Het patroon in de berichtgeving blijft bijna hetzelfde, *structureel equivalent* heet dat, met nu bijvoorbeeld op de stoel van de buitenstaander de PVV in plaats van de PvdA.⁴⁷

Overeenkomstig de tot nu in alle verkiezingen sinds 1994 bevestigde nieuwseffecttheorie winnen mutatis mutandis de partijen die afgaande op het nieuws de twee grootste kempfanen zijn. Maar die moeten voor straf dan wel samen een grote regeringscoalitie vormen. De VVD-achterban kwam snel in opstand. De VVD verloor bij de volgende verkiezingen 8 zetels. De PvdA verloor 29 zetels en hield er maar 9 over, nadat de winnaar van de vorige verkiezingen, Samsom, bij interne lijsttrekkersverkiezingen al was weggestemd. Dat de media met de beeldspraak van een tweestrijd op lange termijn de fragmentatie aanwakkeren gold ook in 2010 na de door de media gesignaleerde *titanenstrijd* tussen Bos en Balkenende in 2006, blijktens onderzoek met Wouter de Nooy.⁴⁸

⁴⁷ Ibid.; Van Praag, P. and Brants, K., *Media, macht en politiek: De verkiezingscampagne van 2012*, (Diemen: AMB Publishers, 2014).

⁴⁸ de Nooy, W. and Kleinnijenhuis, J., 'Attack, support, and coalitions in a multiparty system: understanding negative campaigning in a country with coalition government', in *New perspectives on negative campaigning: why attack politics matter*, ed. by Nai, A. and Walter, A.S. (Colchester: ECPR Press, 2016), pp. 75-95.

Terug aan tafel

Politici en journalisten moeten samen zorgen voor een netwerk dat voor kiezers nog te begrijpen valt als een tafel waaraan partijen elkaar ontmoeten, waaraan uitlegbaar is wat ze doen, om te spreken met Jan de Ridder.⁴⁹ Het is mij een groot genoegen dat in de afgelopen jaren maar liefst vier VENI-aanvragen vanuit de politieke communicatie aan de VU gehonoreerd zijn die juist hier indirect verband mee houden, naar vertrouwen in nieuwsbronnen door Kasper Welbers, naar de noodzaak van politieke compromissen door Mariken van der Velden, naar censuur op Twitter door Andreu Casas Salleras, en naar wat te doen tegen de verspreiding van onbeschoftheid op internet door Philipp Masur.

⁴⁹ de Ridder, J.A., *De transparante overheid: grip vergroten en verantwoording afleggen*, (Amsterdam: Van Gennep, 2022), p. 239.

Dankwoord

Aan het einde gekomen van deze afscheidsrede wil ik graag allen aan de Vrije Universiteit, in de allereerste plaats mijn promotor Jan van Cuilenburg, en ook mijn co-promotor en voorganger Wim Noomen, danken voor het in mij gestelde vertrouwen.

De Vrije Universiteit, waaraan in 1937 mij eerste hoogleraar Diemer promoveerde op de *vrijheid van drukpers*, werd in 1880 opgericht door Abraham Kuyper vanuit de overtuiging dat in den beginne het Vrije Woord was, dezelfde overtuiging waarmee hij acht jaar eerder het eerste florerende dagblad De Standaard had opgericht, na Alexis de Tocqueville gelezen te hebben die schreef over de wonderbaarlijke vrijheid van drukpers in Amerika, waardoor nieuwkomers zich westwaarts begaven met de Bijbel, een bijl en een stel dagbladen.⁵⁰ In de gouden eeuw van de Zeven Provinciën—met rekkelijken en preciezen, katholieken en nieuwkomers uit tal van onvrije landen met censuur—maakten de vrijheid van geweten, de tolerantie voor andersdenkenden en de vrijheid van drukpers het aan de Pilgrim Fathers, aan René Descartes en aan John Locke mogelijk deze vanuit ons land te exporteren.

Graag wil ik alle collega's in de politicologie en de communicatiewetenschap bedanken, met name de collega's van de Universiteit van Amsterdam die met hun onderzoek volgens de Shanghai ranking 2021, de UvA hebben laten uitgroeien tot de wereldwijde nummer 1 in de communicatiewetenschap, de wetenschap van de vrijheid van drukpers, en die in hun kielzog de VU tot nummer 12 meenamen. Grote dank aan Peter Neijens, Patti Valkenburg, Claes de Vreese, Wouter van der Brug, Tom van der Meer, Rens Vliegenthart, en vele anderen. Ik dank de internationale collega's waarmee ik heb samengewerkt, in het bijzonder Frieda Saeys, David Fan, Hans-Peter Kriesi, Stefaan Walgrave, Jonas Lefevere, Tamir Shafer en Shaul Shenhav. Een bijzonder woord van dank is op zijn plaats aan de verkiezingscampagneonderzoekers van het eerste uur, Kees Brants en Philip van Praag, aan het SKON-bestuur voorgezeten door Kees Aarts, Jean Tillie, en Wouter van der Brug, en aan Wouter de Nooy. En aan alle opinie-onderzoeksbureaus die panelsurveydata vergaarden, waarover wij

⁵⁰ De Tocqueville, A.C.H.C., *De la démocratie en Amérique*, (Paris: Gallimard, 1835/1951). Ch. XVII-III; Kuyper, A., *Het Calvinisme, oorsprong en waarborg onzer constitutioneele vrijheden: een Nederlandsche gedachte*, (Dordrecht: B. van der Land, 1874).

om niet of vrijwel om niet konden beschikken. Ik dank alle collega's van de afdeling Communicatiewetenschap, van het onderzoeksprogramma *Communication Choices, Content and Consequences* en van het Netwerkinstituut, waarbij ik Elly Konijn, Peter Kerkhof, Tilo Hartmann, Frank van Harmelen en mijn opvolger, Wouter van Atteveldt, met name noem. In het bijzonder dank ik alle collega's bij Politieke Communicatie en Journalistiek, Dirk Oegema, Anita van Hoof, André Krouwel, Kasper Welbers, Mariken van der Velden, en vele anderen. Voor de samenwerking bij de opleiding Journalistiek ben ik Wilbert Spooren, Margreet Onrust, en Irene Costera-Meijer erkentelijk. Ik wil degenen bedanken die nog student waren toen ze het netwerkonderzoek buitengewoon veel verder hielpen, Wouter Bos, Sander van Hoorn, Herman Bos, Nel Ruigrok, Pieter Heerma, Annemarie van Elfrinkhof en Stijn van Kessel, en bovenal Nel Ruigrok die met haar Nieuwsmonitor daarmee vrolijk verder ging. Een bijzonder woord van dank wil ik richten aan de promovendi die ik heb mogen begeleiden, te beginnen Carlo Hagemann als co-promotor met Wim Noomen als promotor, Ewald Rietberg die het toch niet afmaakte, May-May Meijer, Lonneke van Noije, Guda van Noort, Wouter van Atteveldt, Henriette van Vugt, Peter 't Lam, Janet Takens, Bob van de Velde en Kasper Welbers.

Als laatsten die de eersten zijn dank ik mijn ouders die alles voor mij over hadden en alles voor mij betekenden, mijn dierbare familie en mijn vrienden voor het leven, en met een zekere schroom omdat ik de wetenschap zo vaak voor liet gaan, dat zelfs aan het begin van veel vakanties nog tentamens nagekeken moesten worden, mijn lieve echtgenote Anne Magda, en onze geweldige kinderen Alissa, met haar echtgenoot Mustafa, en Kas.

Dank voor uw aandacht.

Ik heb gezegd.

net·werk (*het; o*)**1** op een net lijkend geheel: *netwerk van draden; (figuurlijk) een netwerk van intriges; iemands sociale netwerk* alle mensen die hij kent en die hem ook kennen **2**(*computer*) een aantal aan elkaar gekoppelde computers

net·wer·ken (*netwerkte, heeft genetwerkt*) **1** contacten aanknopen en onderhouden die nuttig kunnen zijn voor je carrière

boom (*de; m; meervoud: bomen; verkleinwoord: boompje*)**1**(*plantkunde*) gewas met (één) houtige stam die zich pas op enige hoogte boven de grond vertakt: *door de bomen het bos niet meer zien* geen kijk meer hebben op het geheel door te grote aandacht voor bijzaken; *je kunt de boom in* stellige weigering ¶ *een boom (over iets) opzetten* gezellig en breedvoerig praten

bo·men (*boomde, heeft geboomd*) **2** gezellig praten.

ta·fel (*de; v(m)*)**1** (meervoud: *tafels*) meubel dat bestaat uit een horizontaal blad dat op een of meer poten rust: *aan tafel gaan* gaan eten; *iets ter tafel brengen* ter sprake brengen; *iets boven tafel krijgen* duidelijkheid scheppen, bv. door bij een conflict aan het licht te brengen wat de verborgen motieven van betrokkenen zijn; *een voorstel van tafel vegen* het krachtig verwerpen; *schrijftafel***2** (meervoud: *tafels, tafelen*) plaat van steen, hout, metaal ter herinnering of vermelding van een feit **3** (meervoud: *tafels*) tabel: *tafel van vermenigvuldiging* lijst van uitkomsten die je krijgt als je een getal vermenigvuldigt met de getallen één tot en met tien; *de tafel van acht* de reeks $1 \times 8 = 8$, $2 \times 8 = 16$... tot en met $10 \times 8 = 80$; *logaritmetafel* **4** (meervoud: *tafels*) plaats waar door belanghebbenden op regelmatige basis overlegd wordt over iets; = overlegorgaan

ta·fe·len (*tafelde, heeft getafeld*)**1** dineren

© Van Dale